

Jutta kommer till folkungarna

Ett tema ur medeltidens dansk-svenska kungakrönika

STIG STRÖMHOLM

Prolog: episodens litterära epilog

I Verner von Heidenstams »Nya dikter« från 1915 – den tidigt åldrande skaldens sista diktsamling men i fråga om tanke- och centrallyrikens lödighet den främsta – finner man under överskriften »Jutta kommer till folkungarna« en dikt i tre korta strofer:

Det red en jungfru från Danemark,
en ängel från himmelen ljusa;
men glädjen är skör och sorgen är stark.
Lindelöv, lindelöv, susa!

Stig in, stig in, jungfru Lindelöv,
i borgen, där harporna brusa!
Så talade kungen, och jungfrun blev röd.
Lindelöv, lindelöv, susa!

Och jungfrun blev hälsad och jungfrun blev kysst,
och stjärnorna tindra över hallen.
Nu gråter lilla jungfrun så bittert och tyst.
Lindelöv, lindelöv, susa!

Dikten präglas av stram stilisering och av stark markering av den medeltida balladens poetik och teknik, sådan 1800-talets upptäckare och upptecknare kommit att återge den. Bland de i det avgjorda flertalet fall

direkta reflexions- och emotionsuttrycken i »Nya dikter« är Jutta-poemet med sin genomförda folkvisestil en solitär. Dikten förmedlar heller inte något begripligt innehåll, om den inte sätts i relation till två texter: den svenska medeltida Erikskrönikan från 1300-talet och Heidenstams egen romancykel »Folkkungaträdet«; i dess andra del, »Bjälboarvet«, som utkom 1907, ges nyckeln till den förtätade och kryptiska dikten.

Erikskrönikan och historikerna

Utgångspunkten inte endast för Heidenstams dikt liksom för skildringen i »Bjälboarvet« utan också för en med tiden alltmer omfattande historisk och kyrkohistorisk diskussion är verserna 590-629 i Erikskrönikan (utg. av Rolf Pipping, Sthlm 1963, Saml. utg. av Svenska forn-skriftsällskapet CCXXXI, 68).

Innan vi sammanfattar episoden i krönikan må några ord om bakgrund och omgivning sammanfattas. Birger Jarls äldste son Valdemar hade efter den erikska ättens utslöcknande år 1250 valts till kung av Sverige. Vid trontillträdet var han minderårig, och fadern styrde riket i hans namn. År 1260 ingick Valdemar äktenskap med Sofia, den äldsta av danakungen Erik Plovpenning's döttrar. De båda kungliga makarna omgavs av vitala och problematiska syskon, som vid deras sida skulle upptaga och spela betydelsefulla roller i det komplicerade maktspel där de alla var frivilliga eller ofrivilliga aktörer: spelet inom ätterna, mellan dynastierna, mellan kungamakt, kyrka, aristokrati, bondemenigheter och utländska, särskilt nordtyska, intressenter. Valdemar hade två bröder, Erik och Magnus; de båda reste upprorsfanan mot brodern, avgörandet föll i slaget vid Hova 1275; Magnus lät välja sig till kung – Magnus Ladulås – och Valdemar kom att tillbringa huvuddelen av sina sista tjugo år i landsflykt eller fångenskap (d. 1302). Sofias syster Ingeborg blev drottning av Norge, den tredje i systraskaran, Agnes, stiftade år 1263 St. Agnes' kloster i Roskilde till vilket hon donerade sin egendom och där hon blev priorinna; i klostret inträdde kort därefter också – med egendom och arvsanspråk – den fjärde system, prinsessan Jutta (c:a 1246-1284), som snart efterträdde Agnes som priorinna.

Jutta kommer till folkungarna

Frågan om de båda kungadöttrarna – »very attractive as marriage partners who might also be the source of future claims to the Danish throne« (Birgit and Peter Sawyer, *Medieval Scandinavia*, Minneapolis and London 1963, s. 187) – valde klostret frivilligt eller tvangs att anlägga nunnedoket är omdiskuterat. I varje fall blev deras klosterliv inte långvarigt. År 1271 lämnade de båda St. Agnes' hus i Roskilde för att veterligen aldrig återvända.

Jutta anträdde den långa resan till systemn Sofia i Sverige. Det är om detta besök som Erikskrönikan vet berätta. Att det fick betydelsefulla konsekvenser på det personliga planet är självklart: det är den aspekten av händelserna som ger Heidenstam stoff; om de mer långsiktiga politiska följderna tvistar de lärde – eller rättare: uttalar sig dagens lärde numera med stor försiktighet. Klart är, för att avsluta episodens inramning i tid och rum, att Jutta återvände till Danmark och tillsammans med sina systrar engagerade sig i en utdragen tvist med kung Erik Klipping om sitt farsarv; som motpart hade hon också klostret i Roskilde, som gjorde anspråk på hennes egendom. Sent omsider, vid danehovet i Nyborg i maj 1284, tillerkändes hon den egendom kungen lagt beslag på, men senare samma år avled hon.

Nu Erikskrönikan (v. 590 – 629).

Bakgrunden till Juttas besök var enligt krönikören hennes längtan efter att få återse systemn Sofia och hennes vägran att ingå äktenskap i Danmark. Jutta, heter det, försågs med ståndsmässig reseutrustning, kung Valdemar sände en ståtlig skara riddare och svenner att möta henne, och hon kom som »en ängel av himmelrik«. Också mottogs hon mycket väl, men:

»mz konungen war hon tha swa kär
thz han kom henne alt affnär«.

Episoden fortsätter och avslutas abrupt med en beskrivning av drottningens sorg och harm. Därmed är Jutta borta från krönikans scen. Kungen tvangs antråda en botgörarfärd till Rom.

Äldre tiders historiker accepterade huvudmomenten i Erikskrönikans berättelse som faktiska. Ett exempel bland många: den gode och naive

berättaren Anders Fryxell (Berättelser ur svenska historien, andra delen, Sthlm 1846), som återger krönikans version av händelsen och kungens botgöring med det tidstypiska tillägget att den son som Jutta skulle ha fött i sin förbindelse med kung Valdemar skulle ha blivit stamfader för den svenska ätten Leijonhufvud, vars sköldemärke ursprungligen skulle ha upptagit det danska kungavapnets tre leoparder.

Att krönikan åtminstone i grova drag återger ett händelseförlopp som faktiskt ägt rum förefaller accepterat av de flesta senare historiker. Att Valdemar företog en färd till Rom 1274 är belagt hos en samtida lybsk krönikör, Detmar, som anses bygga sin framställning på äldre annaler (se J. Rosén i Kyrkohistorisk årsskrift, 1941 s. 70). Enstaka författare har uttalat tvivel beträffande det kronologiska sammanhanget. Även utpräglat stränga källkritiker synes i regel ha godtagit uppgiften att kung Valdemars äktenskapsbrott skulle ha spelat en betydelsefull eller i varje fall en utlösande roll för det brödrauppror som ledde till Valdemars avsättning och Magnus' kungaval (Rosén, a.a. s. 71 ff.). Medan S. Tunberg uttalar, att det var äktenskapsbrottet och dess konsekvenser som »framkallade den slutliga katastrofen«, konstaterar E. Lönnroth försiktigare, att Erikskrönikan kombinerad med andra källor förtjänar en viss tilltro. Kyrkohistorikern Yngve Brilioth säger att motivet »förefaller något romantiserat, men behöver icke vara uppdiaktat«.

J. Rosén, som ägnat särskild uppmärksamhet åt frågan (ovan a.a. samt artikel i Historisk tidskrift 1942, s. 1-13), understryker – med ett karakteristiskt uttryck för den syn på användningen i tolkningssammanhang av pittoreska biographica som seriösa moderna historiker torde anse sig skyldiga att anlägga – att man måste »från början göra en bestämd skillnad mellan olika saker. Ett problem för sig utgör frågan om äktenskapsbrottets fakticitet. Men av ojämförligt större betydelse ur historisk synpunkt är givetvis frågan om från vilket håll agitationen i denna punkt satt in mot Valdemar. Endast den omständigheten, att agitationen spelat på dessa strängar, har givetvis gjort händelsen politiskt betydelsefull« (ovan först a.a., s. 74). Rosén framhåller, att det är sena och inte helt tillförlitliga källor som direkt berättar om Valdemars kärleksförbindelse med Jutta. Det fanns på flera håll i betydelsefulla kretsar ett starkt intresse av att svartmåla både Valdemar och sväger-

Jutta kommer till folkungarna

skan. Kyrkliga myndigheter och till och med påvarna Gregorius X och Nicolaus III förföljde den förrymda priorinnan, och den danska statsledningen arbetade för att få styrkt, att hennes inträde i klostret och därmed sammanhängande donation varit frivilliga. Däremot förekommer icke beskyllningar om äktenskapsbrott i de kyrkliga dokumenten. Valdemar har i gengäld alltifrån begynnelsen av brödernas uppror i mitten av 1270-talet utmålats som en liderlig och utsvävande person. Det kan tilläggas, att såvitt belagt Valdemars drottning Sofia inte tycks ha följt sin make på hans färder söderut efter avsättningen; år 1285 förklarar det svenska riksrådet att han övergivit sin hustru och var ur stånd att taga vara på sig själv; han borde därför fängslas.

De senaste årens allmänna framställningar av folkungatidens historia präglas av stor försiktighet i fråga om ställningstaganden till Juttaepisoden, om de alls befattar sig med frågan. I Carlssons och Roséns »Den svenska historien« (band I, Sthlm 1966, s. 245) uttalas diplomatiskt, i en kort bildtext, att Valdemar »enligt Erikskrönikaninlett en kärleksförbindelse med sin svägerska, den danska prinsessan Jutta. För att sona denna synd företog han 1274 en pilgrimsfärd till Rom«. I varje fall resan förefaller att av författarna uppfattas som en fakticitet.

Kanske vågar en lekmanobservatör år 1996 sammanfatta med den lärde ärkebiskop Yngve Brilioths ord från 1941: »Motivet förefaller något romantiserat, men behöver icke vara uppdyktat«.

Heidenstam

När Verner von Heidenstam ger sig i kast med Jutta-motivet, frågar han ingen historiker om lov eller lejd. Han gör episoden till sin; han placerar in den i ett brett tankemönster om möjliga livshållningar, deras psykologiska grunder och deras verkningar; han tilldelar den en generös utsträckning i tiden och han utstufferar den med en rikedom av enskildheter, bilder och övertoner.

Av de trehundra- och trettio sidorna i »Bjälboarvets« originalutgåva är hälften ägnade åt Juttas besök vid det svenska kungahovet, en miljö som förberetts och tecknats i romanseriens första del, som handlar om dynastigrundaren Folke Filbyter. Kontrasten mellan den besökande

prinsessan – redan i Erikskrönikan antyds att hon mottogs som en himmelens ängel, och Heidenstam tilldelar henne också motsvarande yttre och inre egenskaper – och det mörka, intrigfyllda och skuldyngda folkungahovet tecknas med kraftigt maner. Det vore en orättvis förenkling att tala om onyanserat svart och vitt. Kring den unga furstliga kvinnan står visserligen strålglans, men bröderna Valdemar och Magnus är å andra sidan inte några schabloniserade seriefigurer.

Medan prinsessan Jutta av källorna överlämnades till författaren i helt fornbart skick – skönhet, glättighet och lättsinne är det magra bagage som hon fått med sig från hävderna – fanns en etablerad litterär tradition kring Valdemar och Magnus Birgersson. Att denna bild till stor del i sitt tidigaste skick formats av propaganda och agitation gör den inte mindre konturskarp.

Magnus Ladulås, »riddarkonungen och ämbetsmannakonungen« hos Heidenstam, hör till de hårda men välsignelsebringande riksbyggmästarna. Mörkhyad, obetydlig till utseendet och undanglidande till sättet står han vid sidan av en Gustav Vasa, en Karl IX och en Karl XI som en av de flärdlöst och rastlöst nyttiga. Den personlighetstypen kunde nittio-talsromantikern Verner von Heidenstam ha gjort till föremål för både ironi, illvilja och förenklande ringaktning: en *Gründer*, en okänslig förstörare och reglementerande byggare. Så sker inte; den mogne Heidenstam ser typens och rollens storhet, som existerar parallellt med slugheten, manipulationskonsten och hårdheten. Om hertig Magnus, »kittelflickaren« – drottning Sofias föraktfulla ord om den magre och mörkhyade svågern – är trollet i Heidenstams saga, så är han ett troll som också vet att känna igen en prinsessa och att inse vad som skiljer dem åt. Kvald och sökande i tanken är han samtidigt fast och pålitlig i handling.

Heidenstam har lyckats med att problematisera och fördjupa den mörke brodern; han har också givit en komplicerad djupdimension åt Magnus' förhållande till Jutta, som han vill skydda, och i hennes förhållande till honom, som hon ger sitt förtroende. Att denna skildring måste betecknas som mer än problematiserad – som djupt problematisk – i det perspektiv som kritisk läsning av historiska skildringar öppnar

Jutta kommer till folkungarna

och kräver, det är nu något som gäller hela romansviten; till detta blir det anledning återkomma.

Även kung Valdemar förelåg, när Heidenstam angrep sitt ämne, i litterärt bearbetat skick. I hans fall fanns till och med en senromantisk tolkning av en genial författare: Carl Jonas Love Almqvist, i hans »romaunt« Hermitaget, som tillkom på 1820-talet. Medan den äldre traditionen, hos krönikörer och historiker, mejslat ut Valdemars drag efter en tämligen enkel modell – ståtlig, godmodig men maklig, dådlös och oförmögen att motstå sinnesnjutningens alla frestelser – låter Almqvist den besegrade folkungabrodern bli en Sturm-und-Drang-gestalt, en förkunnare av frihetens och lidelsens rätt.

Heidenstam har uppenbarligen i sin teckning av Valdemar tagit starkt intryck av Almqvists porträtt, och han har ytterligare förstärkt det anarkistiska draget. Likt hertigen i Shakespeare's »Trettondedagsafton« lever kungen ett bekymmerslöst skogsliv; han omger sig med ett följe av äventyrliga existenser, skogsströvare, folk som inte ville böja sig för kyrkan, biltoga. Han odlar erotiska förbindelser i denna krets, och han håller sig gärna borta från sitt hov. Typen är knappast fullt övertygande: öppenhet, generositet och ridderlighet betonas som element i Valdemars väsen, men det hållningslösa och undanglidande, den erotiska aktiviteten och trolösheten, ingår i en tämligen osammanhängande förening med självinsikt och varsamt lyssnande känsla.

Till de så att säga tidigare litterärt bearbetade och därför redan halvfärdiga komponenter som Heidenstam kunde nyttja i sitt »Bjälboarv« hör – kanske i väsentligt högre grad än de historiska personagerne – den yttre miljön kring Valdemars och Juttas kärlekssaga. När det gäller städer, byar, hus och samhälle, bygger diktaren, trots säkert aktningvärda ambitioner att fånga in en högmedeltida realitet, oförfärat upp ett av riddare, munkar, stigmän, svenner och tärnor tätbefolkat, färggrant praktfullt, tornprytt och vimpelviftande Sverige; för de senkomna släkten, som mättats med både Hollywoods skimrande medeltid och de moderna historikernas fattiggrå sekler, blir staffaget stundom besvärande. Skildringen av några nunnors resa från Danmark till den helige Eriks skrin i Uppsala någon gång mot slutet av 1270-talet må

ges som exempel på denna exotiska och farligt hollywoodska folkungavärld (eller hade Heidenstam läst sin Chaucer?). Nunnorna, heter det, »blevo icke heller ensamma och behövde ingenting frukta, ty de sällade sig till hemvändande skaror, som kommo söderifrån. Det var pilgrimer och det var grånade riddare, som stritt under de sista Hohenstauferna och stått kring Ludvig den heliges bår på den afrikanska sanden. Hör i de småländska skogarna psalmer av klara och hesa röster, hör slamret av stavar och knarrandet i skräpporna! Palmgrenarna från Jerusalem prasslade mot pilgrimsmärkenas blybilder på hattarna, mot den nyckelbärande Petrus från Rom och musslan från Compostella«.

Så mycket mer äkta är det landskap som Heidenstam med stor kärlek, kunskap och konstnärlig förfarenhet bygger upp kring sitt kärlekspar; det är den östgötska bygden, med påtaglig preferens för Vättern, Tiveden och provinsens västra delar. Det är en stark och bärande ram; den bidrager till att ge skildringen dess djupdimension.

Juttas och hennes systers, drottning Sofias, nationella särdrag i den svenska omgivningen – vad man kanske vågar kalla deras danskhet – är ett motiv som någon gång, men varken ofta eller starkt markerat, blir föremål för Heidenstams skildring och tolkning. »Hon var en sträng, på vilken var vind spelade«, heter det i den första utförliga beskrivningen av den unga prinsessan. »Vårglittret kring de danska öarna hade stannat i hennes ljusa ögon, och allt vackert, en sten i en ring eller ett blomsterklätt altare, lockade henne att stanna eller beundra«. Mot denna eteriska danskhet kontrasteras den äldre system Sofia. Hon beskrives visserligen som »fyllig och skön.... det rika gula håret bredde sig över skuldrorna som ett tungt dok«. Men hon är också »mycket stor och stark med kullriga och utstående ögon«. Vid den oroande tanken på svågern Magnus blir hon nedstämd: »Men jag tror inte på honom. Å, jag är dödstrött. Giv mig ett horn öl«. »Hon var alltid törstig«, fortsätter berättaren, »och småtärnorna sprungo ned i brygghuset och kommo tillbaka med ett väldigt och droppande horn – ... – Det var skönt – sade hon och strök sig över den feta och vita halsen«.

Juttas ljusa och rörliga väsen kontrasteras mot det mörka, jordbundna och ibland destruktiva folkungska sinnet. I Heidenstams version blir det händelseförlopp som Erikskrönikan förlägger till ett enda tillfälle i själva

Jutta kommer till folkungarna

verket ett utdraget drama i tre akter. Vid Juttas besök hos systemen och svågern kommer den oskuldsfulla och lyssnande unga prinsessan, som pendlar mellan hänförelse inför världens skönhet och rikedom å ena sidan, längtan efter klosterlivets stilla renhet å den andra (och som alls inte framställs som den trotsiga och förrymda priorinna hon sannolikt var), att på ett egendomligt sätt tjäna som förtrogen både åt den mörke och glädjelöse hertig Magnus och åt den ljuse och förföriske kungen. För Magnus blir denna samtalspartner en katalysator, som får honom att klarare och mer explicit än förut se skillnaden mellan sig själv och brodern liksom förhållandet dem emellan. Magnus och den ridderlige och lojale gamle hovmannen Svantepolk Knutsson (en för litterära ändamål beslagtagen historisk gestalt), ser den fara som hotar Jutta från den alltmer påtagligt intresserade kung Valdemars sida. Hon inser den också själv, och hon försöker fly, men flyktförsöket misslyckas, hon upphinnes av kungen, de fortsätter resan söderut tillsammans och den otillåtna kärlekssagan når sin fullbordan. Jutta återvänder till klostret; här skils diktarens och historiens vägar åt. Vad krönika och medeltida källor vet berätta är ju att prinsessan stannar utanför klostermurarna, engagerad i sin process mot kung och kyrka.

Den andra fasen i Heidenstams Juttasaga är lika fritt uppfunnen. Prinsessan lever i sitt kloster som en svärmisk botgörerska, men sinnets oro kan hon inte helt bemästra, »men mest tänkte hon på barnet, som hon aldrig hade fått ha hos sig. Hon hade bara sett en skymt av korgen, då den bars förbi celldörren«. Med den seigneuriale berättarens suveräna självsvåld låter Heidenstam frukten av Juttas och Valdemars olovliga kärlek framföras i klostret och föras till ärkebiskop Folke (Fulco) i Uppsala. Dit beger sig nu Jutta i spetsen för några av sina Roskildennor. Den långa färdens syfte är att utverka systemens, drottning Sofias, förlåtelse, men resan beskrivs främst som en vallfärd till den helige Eriks relik. På tröskeln till ärkebiskopsgården ser hon en ljuslockig gosse; med barnet beger hon sig till ett vilt gästabud hos kung Valdemar, dit hon lyckas få tillträde endast genom att smyga sig in hos kungens älskarinna och låna en praktfull festdräkt. De två hinner mötas, men då folket ser dem och barnet, bryter ett upplopp ut. Alla kräver att kungen skall göra bot och resa till Rom. Från tumultet räddas Jutta av den

resolute ärkebiskop Folke, som låter henne möta och försonas med systemen. Så bär det åter av till Danmark.

Juttas resa till Uppsala utnyttjas av Heidenstam för att illustrera vad som måhända kan kallas Sveriges slutliga europeisering. Han ställer den brandhärjade kyrkan invid ättehögarna i Gamla Uppsala och det förfallna »drotthuset« med kullersten och bågnat och murket timmer mot den nya kungsgården och det stora kyrkobygget i Östra Aros, det moderna Uppsala. I det nedgångna hövdingahuset från hednatiden trivs Valdemar: »här kunde han sitta fri med sina jaktbröder och Ingrid Ulfvas skogsgångare, hans livkarlar i björnskinns med yxhammare och spjut«. Folkmassans angrepp på kungen avvärrer ärkebiskopen, som använder tillfället till en kraftfull reprimand av den ansvarslöse kungen. Denne brister i sin tur ut i förbannelser över sitt öde och ropar åt sin lekare att spela upp, »på de sprödaste strängarna, de vassaste, de strängarna, som barnet i vår själ gråter med«.

Kärleksparet Jutta och Valdemar återses ännu en gång. Hon ligger döende i en borg vid havet »sunnan om det svenska landamäret«. Valdemar är landsflyktig, jagad och utfattig. »Vägstrykarkung« kallar han sig själv. »Mina gårdar heta grus och aska...« Jutta har kallat på honom för att det »också mitt under vår osaliga kärlek, alltid mellan oss rådde en sådan god vänskap. Det föll aldrig ett riktigt hårt ord mellan oss. Det är därför, jag vill tacka dig. Det är en väns tack till en vän«. Kungen mumlar en fråga om detta är kärlekens sista och bästa ord, men utanför borgen har folket redan börjat väpna sig mot honom. Han förs ut ur sjukrummet och flyr med sitt följe. Några veckor senare är Jutta död. Kistan förs till ett skepp, som skall föra den till Själland.

Valdemar hinner med ytterligare förvillelser, men till slut slår fängelseportarna igen om honom. Romanen avslutas med en försonings-scen mellan bröderna Magnus och Valdemar i fångtornet – en försonings-scen som visar att de aldrig kan förstå varandra. Och den segerrike kung Magnus träder ut på borggården på Nyköpingshus och möter sitt ridderskap, »hans edsvurna vakt, som han hade frammanat ur de vilda hoparna och fyllt med ädel vilja«.

Det kan först och främst noteras, att Heidenstam – den poetiske, men också världskloke (och ekonomiskt förfarne) Heidenstam – i ett väsent-

Jutta kommer till folkungarna

ligt hänseende delar den positivistiske historikern Jerker Roséns verklighetsuppfattning: han tillskriver inte Juttas och Valdemars otillättna kärlekssaga någon som helst politisk betydelse. Det tunga spelet om krona, skatter, borgar och län spelas på en annan scen, med andra aktörer. Jungfrun och junkern leker sin lek i ett hörn av den scenen, det snävt utmätta hörn där själarna bor och där *la petite histoire* fått sin plats. På den stora scenen råder i diktarens värld, frestas man säga, opersonliga krafter; Magnus Ladulås stod i förbund med dem som var starkast den gången, Valdemar i pakt med de vikande och förlorande.

Heidenstams främste uttolkare och levnadstecknare, Fredrik Böök, karakteriserar »skildringen av den brottsliga kärleken mellan Valdemar och Jutta --(som) ett av de starkaste partierna i *Bjälboarvet*, ----- den har en psykologisk fördjupning utan motstycke i Heidenstams diktning. En levande kvinnogestalt som Juttas har han aldrig skapat förr eller senare. Det är en kärlek, som sudlas och svikes, som leder till skam och sorg, men den bevarar dock det skära skimret från de första resdagarnas vita vinterväder, och vid Valdemars möte med den döende Jutta kan hon yttra de gripande orden: 'Vad två människor giva varann av gott hjärta är kanske till sist det enda lilla sandkorn, som blir kvar, där vågorna gingo som berg.'« (Fredrik Böök, Verner von Heidenstam, band II, Sthlm 1946, s. 261).

Så har de knaggliga raderna i Erikskrönikan lyfts ut ur sitt blandat poetiska och propagandistiska sammanhang, bearbetats, utfyllts, utstofferats och gjorts till diktning. Stor eller obetydlig? Lödig eller pittoreskt trasgrann? Uppbyggd kring en hård kärna av insikt eller luftig och svajande? Det är frågor som inte kan få något säkert svar, endast starkt tidsbundna antydningar. Klart är att tiden farit hårt fram med »Bjälboarvet«. Det gäller kanske allra främst språket; för fyrtiofem år sedan – halvvägs mellan bokens publicering och den dag som idag är – var det ännu inte påtagligt åldrat. År 1996 märks årsringarna tydligt. Men den moderne läsaren står också, tvekande, inför den mer komplicerade frågan om han idag kan försätta sig i den själsliga hållning som gör en reell tillägnelse av romanen psykologiskt möjlig. Brutalare uttryckt: kan man ta denna värld av borgar, vimplar, lekare, stolts jungfrur, skogsmän, pilgrimer, riddare och svenner på fullt allvar – på tillräckligt djupt

allvar för att det hörn av scenen där Valdemar och Jutta utför sitt stycke skall kunna fredas mot det enbart pittoreska och exotiska i så hög grad att stycket kan förmedla ett budskap av generellt, mänskligt och inte räddningslöst tidsbundet intresse?

Fredrik Böök, en förvisso problematisk men också exceptionellt lyhörd och insiktsfull läsare, gav för femtio år sedan ett jakande svar på de nyss framställda sammanfattande frågorna. Ett jakande svar förefaller även nu möjligt, men med ett betydelsefullt tillägg: det krävs idag inte en läsning, utan två. Den första kan och bör kanske vara snabb, rekognoscerande och explorativ. Dess syfte är att klara av den rent intellektuella tillägnelsen och att lägga grunden för beslutet att återkomma eller inte återkomma; den första läsningen skall ge svar på frågan om detta är viktigt nog, men framför allt om det är tillräckligt konstnärligt givande för att ett nytt besök skall vara motiverat. Den andra läsningen måste bygga på övertygelsen att detta är så god konst att det tidsbundna läsmotståndet förtjänar att övervinnas, även om det kostar möda; att detta är så god konst att dess metod, teknik och eventuella teori förtjänar studium och eftertanke i sig; att det ämne som lånat denna konstns form och ingått i oskiljaktig förening med den har ett generellt, mänskligt och inte räddningslöst tidsbundet intresse.

Den procedur som nyss beskrivits är de överväganden, de beslut och de tillvägagångssätt som är ofrånkomliga i fråga om det allra mesta i den verkligt goda lyriken (här må hänvisas till en artikel av förf. i tidskriften *Artes* nr 2, Sthlm 1995; den handlar om Horatius' lyrik). Det är ingen slump att proceduren framstår som ofrånkomlig i fråga om Heidenstam. Bäst lyckades han i den korta diktens sammanträngda form:

Det red en jungfru från Danmark,
en ängel från himmelen ljusa;
men glädjen är skör och sorgen är stark.
Lindelöv, lindelöv, susa!